

Олександра ПРОМСЬКА,

аспірантка кафедри бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного гуманітарного університету

МЕТАБІБЛІОГРАФІЯ І ВІРТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті здійснено аналіз особливостей представлення метабібліографічної інформації на сайтах бібліотек України. Охарактеризовано поняття «метабібліографічна інформація» та «електронна метабібліографічна продукція».

Ключові слова: метабібліографія, інформація, бібліографічна продукція бібліотек, електронна метабібліографічна продукція.

Активне впровадження новітніх інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності закономірно видозмінює бібліографію. Як наслідок, трансформується й такий особливий вид бібліографії як метабібліографія¹.

Проблеми розвитку метабібліографії під впливом комп'ютеризації бібліографічної діяльності висвітлювали у своїх публікаціях українські та російські дослідники. Серед них – І. Гудовщикова, А. Соколов, І. Моргенштерн, О. Теплицька, С. Мангутова, Г. Швецова-Водка, В. Кисельова, О. Михайлова, А. Кухтіна. Однак переважно увага приділялася появі нової метабібліографічної продукції (метабібліографічних покажчиків і баз даних) та її специфічним рисам, а також проблемам створення таких ресурсів на прикладі поодиноких українських і зарубіжних бібліотек. Малодослідженим залишається досвід представлення метабібліографічної інформації на сайтах бібліотек України. Деякі аспекти цього питання можна знайти в дослідженні Л. Трачук, яка аналізувала електронну бібліографічну продукцію, представлену в українському бібліотечному сегменті мережі Інтернет.

Мета статті – дослідити сайти українських бібліотек як джерело метабібліографічної інформації.

В останні роки зі значним зростанням кількості користувачів Інтернету поширення набуває позитивний досвід опублікування метабібліографічної інформації на сайтах українських бібліотек. Метабібліографічна інформація – це інформація про бібліографічну продукцію, яка створюється з метою інформування споживача про формальні ознаки, зміст та інші особливості бібліографічних ресурсів². На даний час про власні та запозичені бібліографічні ресурси [бібліотечні каталоги, бібліографічні картотеки, бібліографічні посібники (БП) чи бази даних (БД)]

через веб-сторінки інформують як публічні, так і спеціальні українські бібліотеки³.

Нерідко на сайтах бібліотек поряд з інформацією про вказані ресурси може бути представлена, власне, електронна метабібліографічна продукція – метабібліографічні посібники як результат бібліографічної діяльності в електронному середовищі. Як правило, це метабібліографічні покажчики (списки, огляди) та метабібліографічні БД⁴.

З метою виявлення подібної інформації на сайтах українських бібліотек протягом січня – лютого 2010 р. був здійснений аналіз сайтів публічних і спеціальних бібліотек, доступних на час дослідження. За орієнтир узято гіпертекстовий список бібліотек, представлений на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (за адресою в мережі Інтернет: <http://nbuv.gov.ua/portal/libukr.html>). Всього було переглянуто 88 веб-сторінок, серед них – сайти національних, державних, обласних, міських і районних бібліотек та сайт Кримської республіканської наукової бібліотеки ім. Івана Франка.

Метабібліографічна інформація, подана на бібліотечних сайтах, аналізувалася за такими блоками:

I. Інформація про традиційні бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки бібліотек.

II. Інформація про електронні каталоги (ЕК), аналітичні банки даних⁵, інші БД власного виробництва та запозичені.

III. Інформація про бібліографічну продукцію бібліотек, наявність повних текстів БП.

IV. Наявність метабібліографічних покажчиків і метабібліографічних БД.

Проведений аналіз показав, що серед перерахованих вище видів метабібліографічної продукції найменше на сайтах представлена інформація про бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки, що створюються в бібліотеках. Найдетальніше вони охарактеризовані на сайті Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Про кожен ресурс подаються такі відомості: рік заснування; хронологічні межі; види документів, які обліковуються; організація записів у межах каталогів, картотек; відділ, який відповідає за ведення; місце розташування каталогу, картотеки тощо. На сайтах інших бібліотек, як правило, назви каталогів і картотек просто згадуються при характеристиці відділів бібліотек [Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека (ОУНБ) ім. Н. К. Крупської, Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва). В іншому випадку публікується загальний перелік їхніх назв без будь-яких додаткових відомостей (Національна парламентська бібліотека України, Центральна державна науково-технічна бібліотека (ДНТБ)

гірничо-металургійного комплексу України, Житомирська ОУНБ ім. О. Ольжича, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, Наукова бібліотека (НБ) Національного університету «Острозька академія», Севастопольська Центральна міська бібліотека ім. Л. М. Толстого]. Рідше дається інформація про рік заснування ресурсу, хронологічне охоплення документів, відображених у каталогах і картотеках, кількість наявних бібліографічних записів (Національна історична бібліотека України, Херсонська обласна наукова медична бібліотека). На окремих веб-сторінках взагалі не розміщено інформації про каталоги й картотеки цих бібліотек (Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Міжнародний бібліотечно-інформаційний центр ім. Ярослава Мудрого Міжрегіональної академії управління персоналом).

Більш характерною для бібліотечних сайтів виявилась інформація про електронні бібліографічні ресурси бібліотек. На сьогодні в Україні не існує чіткого обліку існуючих бібліографічних БД⁶. Українські бібліотеки рідко практикують видання БП, які б інформували користувачів про наявні в них ЕК, аналітичні банки даних⁷. Отже, чи не єдиним доступним широкому загалу джерелом інформації про БД конкретної бібліотеки стає її веб-сторінка. На даний час майже кожна бібліотека, що має веб-сайт, надає віддаленим користувачам доступ до власних електронних БД та інформує про ресурси, які були отримані від інших виробників. Приклад характеристики запозичених бібліографічних БД можна знайти на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Серед мінімальної кількості відомостей про власні електронні бібліографічні ресурси, що публікуються на бібліотечних сайтах, – рік, з якого розпочато формування БД, та кількість бібліографічних записів (Тернопільська ОУНБ, бібліотека Запорізької державної інженерної академії). Рідше додається інформація про види документів, що обліковуються, та дату останнього поновлення електронної БД (Рівненська державна обласна бібліотека, Дніпропетровська ОУНБ, Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаїв). Деякі бібліотеки додають також відомості про тип БД, мову документів, відділ, який відповідає за її ведення (Закарпатська ОУНБ, Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського). Окремі сайти, наприклад, Національної бібліотеки України для дітей, Центральної ДНТБ гірничо-металургійного комплексу України, Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки (ДЮНБ) ім. Олени Пчілки, Херсонської ОУНБ ім. Олесья Гончара, не містять подібної інформації, а просто надають користувачу можливість здійснити необхідний пошук.

Обов'язковою складовою контенту майже всіх проаналізованих бібліотечних сайтів є інформація про бібліографічну продукцію бібліо-

тек – науково-допоміжні та рекомендаційні БП. Таким чином, в електронному середовищі формується своєрідний метабібліографічний посібник (список). Деякі бібліотеки виокремлюють спеціальний розділ (наприклад, «Бібліографічні покажчики», «Бібліографічна продукція», «Інформаційно-бібліографічні матеріали»), в якому зосереджують інформацію винятково про бібліографічні видання. У межах такого розділу бібліографічні записи можуть бути розташовані в алфавітному порядку (Рівненська державна обласна бібліотека, Херсонська ОУНБ ім. Олесья Гончара), об'єднані в підрозділи за типами БП (Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського) або у хронології їхнього виходу (Харківська ОУНБ, Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаїв). Нерідко створюється один загальний розділ для всіх видань бібліотеки – бібліографічних, методичних, рекламного характеру тощо (наприклад, «Наші видання», «Видання бібліотеки», «Ми видаємо»). Такий розділ може бути побудований за хронологічним принципом, де в межах кожного року виокремлюються підрозділи за типами видань, у тому числі формується підрозділ «Бібліографічні покажчики» (Донецька ОУНБ ім. Н. К. Крупської). Інший варіант, коли відомості про всі бібліотечні видання (знову ж таки в межах року) подаються в загальному переліку (Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Дніпропетровська ОУНБ, Хмельницька ОУНБ ім. Миколи Островського, Чернігівська ДОУНБ ім. В. Г. Короленка).

Бібліографічна інформація про БП, як правило, обмежується бібліографічним описом видань або, при наявності гіперпосилання, навіть однією назвою. Анотації до БП можна побачити лише на сайтах окремих бібліотек (Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Закарпатська ОУНБ, Рівненська державна обласна бібліотека, Краматорська міська бібліотека ім. М. Горького).

Нині багато бібліотек практикують подання повних текстів БП на своїх сайтах. Як правило, це – видання за останні 5–10 років, які розміщуються на сайтах у вигляді веб-сторінок (Національна бібліотека України для дітей, Луганська ОУНБ ім. О. М. Горького, Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, бібліотека Київського національного економічного університету, бібліотека Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка) або в форматах WORD (Рівненська державна обласна бібліотека, Чернігівська ДОУНБ ім. В. Г. Короленка, бібліотека Запорізької державної інженерної академії, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека) та PDF (Закарпатська ОУНБ, Тернопільська ОУНБ, НБ Національного університету «Києво-Могилянська академія», Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаїв).

На жаль, бібліотеки України не розміщують на сайтах інформацію про БП, які тільки готуються до друку. Також майже не подаються відомості про неопубліковані БП (виняток – сайти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, НБ Донецького національного університету, НБ Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка).

Окрім охарактеризованих вище «мимовільних» метабібліографічних посібників, на сайтах українських бібліотек розміщуються спеціально підготовлені ресурси такого виду – метабібліографічні огляди (Волинська ДОУНБ ім. Олени Пчілки, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, НБ Національного університету «Киево-Могилянська академія») та метабібліографічні БД (НБ Донецького національного університету). Наприклад, у метабібліографічному огляді Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки проаналізовані найважливіші краєзнавчі БП, видані бібліотекою протягом 1993–2009 рр., зокрема, охарактеризована структура кожного видання та види відображених документів. Наприкінці огляду вміщений список БП. В огляді покажчиків Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки коротко висвітлені особливості її бібліографічних видань за 2007–2008 рр. Дещо інше призначення має метабібліографічний огляд НБ Національного університету «Киево-Могилянська академія». Він детально знайомить відвідувачів сайту з фондом інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки, у складі якого понад 2,5 тис. примірників; інформацію в огляді згруповано за тематичними блоками.

Нестандартні метабібліографічні ресурси, виявлені на сайті НБ Донецького національного університету, – метабібліографічні БД «Архів виконаних довідок» і «Картотека бібліографічних посібників». БД «Архів виконаних довідок» вміщує описи довідок, які були підготовлені довідково-бібліографічним відділом НБ протягом 1975–2010 рр. У БД «Картотека бібліографічних посібників» зосереджені відомості про всі БП (окремо видані, внутрішньогазетні та внутрішньожурнальні), наявні в бібліотеці, із зазначенням відділу, де вони зберігаються. В обох БД пошук можна здійснювати за елементами бібліографічного опису (автор, назва, рік видання), предметною рубрикою, ключовим словом. Для полегшення пошуку пропонуються словники авторів, предметних рубрик, ключових слів, назв періодичних видань.

Метабібліографічна продукція на бібліотечних сайтах міститься також у вигляді загальних БП, присвячених різним напрямам діяльності українських бібліотек. Як правило, видання такого типу акумулюють відомості про бібліографічні напрацювання бібліотек за значний період часу. У покажчиках може бути використане хронологічне групування матеріалу (описи БП подаються поряд з описами інших публікацій бібліотеки) або систематичне (виокремлюється розділ «Бібліографічні покажчики»). Бібліографічні описи та повні тексти

подібних бібліографічних видань виявлені на сайтах Національної історичної бібліотеки України, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Дніпропетровської ОУНБ, Донецької ОУНБ ім. Н. К. Крупської, Тернопільської ОУНБ, Харківської ОУНБ, Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара, Черкаської ОУНБ ім. Тараса Шевченка, Чернігівської ДОУНБ ім. В. Г. Короленка ⁸. Бібліографічні описи та, в окремих випадках, анотації до цих БП можна знайти на сайтах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка, Національної історичної бібліотеки України, Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Хмельницької ОУНБ ім. Миколи Островського ⁹. Опис та повний текст метабібліографічного покажчика представлений тільки на сайті Рівненської державної обласної бібліотеки ¹⁰.

Проведений аналіз продемонстрував необхідність упорядкування метабібліографічної інформації на сайтах українських бібліотек. Можна запропонувати такі шляхи вдосконалення подання метабібліографічної інформації:

- детальніше інформувати користувачів мережі Інтернет про традиційні бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки, які існують у бібліотеках;
- розширити інформацію про власні та запозичені електронні БД. Періодично поновлювати відомості;
- виокремлювати на сайті спеціальний розділ «Видання бібліотеки», де має акумулюватися інформація про всі видання бібліотеки, у тому числі й бібліографічні (з відповідними підрозділами та гіперпосиланнями);
- подавати відомості про неопубліковані БП (картотеки та списки літератури), підготовлені бібліотеками;
- вміщувати інформацію про БП, які тільки готуються до друку, сприяючи таким чином розвитку перспективної метабібліографії та уникаючи дублювання в бібліографічній роботі українських бібліотек;
- додавати до описів БП розширені анотації для характеристики їхніх методичних особливостей та глибшого розкриття їхнього змісту;
- подавати на сайтах бібліотек електронні версії всіх підготовлених БП.

Отже, новітні інформаційні технології значно розширили можливості бібліотек. Зокрема, поширення набула практика подання інформації про власну бібліографічну продукцію в мережі Інтернет. На сайтах бібліотек публікуються відомості про бібліотечні каталоги, бібліографічні картотеки, друковані та неопубліковані БП, електронні БД. Віддалений користувач інформується також і про електронні бібліографічні ресурси інших виробників, доступ до яких він може отримати в приміщенні бібліотеки-власниці сайту. Окремі бібліотеки надають вільний доступ до створених або запозичених бібліографічних ресурсів через

веб-сторінки. На бібліотечних сайтах розміщуються метабібліографічні списки та огляди, є можливість скористатися метабібліографічними БД. Однак проведений аналіз показує, що в багатьох випадках метабібліографічна інформація на сайтах українських бібліотек потребує доопрацювання, оскільки є неупорядкованою й поверховою.

Бібліографічні примітки

¹ Термін «метабібліографія» вживається замість терміна «бібліографія бібліографії». Був запропонований відомим російським бібліографознавцем І. Моргенштерном. Отримав схвалення ряду українських (О. Михайлова, Н. Рибчинська, С. Білокінь, В. Кононенко, Л. Трачук, О. Політова) та російських (В. Фокеев, О. Теплицька, Г. Ганзікова) дослідників.

² Визначення подано за аналогією з визначенням терміна «бібліографічна інформація». Про термін «бібліографічна інформація» детальніше див.: Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2004. – С. 12–32.

³ Веб-сегмент публічних бібліотек України в мережі Інтернет : аналіт. огляд / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: Г. Д. Ковальчук, Н. М. Кучерява. – Х., 2005. – 20 с.; *Трачук Л.* Електронна бібліографічна продукція на сайтах українських бібліотек / Л. Трачук // Бібл. вісн. – 2009. – № 3. – С. 6–11.

⁴ Метабібліографічний покажчик (список, огляд) – покажчик (список, огляд), що обліковує бібліографічні посібники. Метабібліографічна БД – БД, що обліковує бібліографічні посібники. Детальніше див.: *Промська О.* Метабібліографічна база даних і покажчик баз даних: типологічні особливості / О. Промська // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права – К., 2009. – Вип. 3. – С. 120–125.

⁵ Термін запропонований Л. Трачук для позначення електронної картотеки статей. Детальніше див.: *Трачук Л.* «Електронний ресурс» та «електронний каталог»: співвідношення термінів / Л. Трачук // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права. – К., 2008. – Вип. 2. – С. 131–138.

⁶ *Промська О.* Метабібліографічна база даних і покажчик баз даних: типологічні особливості / О. Промська // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права – К., 2009. – Вип. 3. – С. 120–125.

⁷ Серед таких видань, наприклад: Базы данных НТИ Украины : кат. / Укр. ин-т науч.-техн. и экон. инф. ; отв. сост.: В. И. Воронков, Е. П. Лотыш. – К., 1995. – Вип. 1. – 76 с.; Базы даних служби

довідково-бібліографічного обслуговування : анот. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; упоряд. Т. В. Добко. – К., 1996. – 21 с.; Каталог, картотеки та бази даних Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. Г. П. Головіна та ін. – Х., 1999. – 56 с.; Каталог, картотеки та бази даних Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н. К. Крупської : путівник / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад. І. Є. Корольова. – Донецьк, 2005. – 24 с.

⁸ Державна історична бібліотека України: (1939–2009) : бібліогр. покажч. / Держ. заклад «Держ. іст. б-ка України» ; уклад.: В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, О. В. Михайлова. – К., 2009. – 132 с.; Наукові публікації Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук, 2001–2007 рр. : бібліогр. покажч. наук. вид. та публ. співроб. б-ки / УААН, Держ. наук. с.-г. б-ка ; уклад.: В. А. Вергунов, В. В. Дерлеменко, Т. Ф. Дерлеменко [та ін.]. – К., 2008. – 181 с.; Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, Укр. асоц. ім. В. Сухомлинського, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; уклад.: Н. А. Палашина, Н. А. Горбенко, В. В. Вербова, Л. І. Самчук. – К., 2005. – 97 с.; Столітній шлях бібліотеки у її виданнях : бібліогр. покажч. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва ; уклад.: Г. М. Авраменко, О. М. Панчук. – Вінниця, 2007. – 112 с.; Видання ДЮУНБ за півстоліття (1956–2006) : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. І. Голуб. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Д., 2006. – 100 с.; Видання ДЮУНБ (1956–2003) : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. І. Голуб. – Д., 2004. – 71 с.; На шляху до зрілості : літопис видань краєзнавчої літератури та бібліографії : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. І. Голуб. – Д., 2005. – 76 с.; Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської: сторінки історії і сучасність (1926–2006 рр.) : до 80-річчя бібліотеки : бібліогр. покажч. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад.: О. В. Башун, О. В. Кучерява, Л. П. Свіркова. – Донецьк, 2007. – Вип. 3. – 120 с.; Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської: сторінки історії і сучасність (1926–2001 рр.) : до 75-річчя від дня заснування бібліотеки : бібліогр. покажч. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад.: Т. М. Дрьомова, Г. М. Вальдовська, І. Є. Корольова, О. В. Башун. – Донецьк, 2001. – Вип. 2. – 61 с.; Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека: 1939–2009 рр. : анот. бібліогр. покажч. / Терноп. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: В. Я. Миськів, Л. Б. Оленич, О. Я. Проців, С. П. Юрчик. – Т., 2009. – 144 с.; Харківська обласна наукова універсальна бібліотека (1951–2001) : бібліогр. покажч. / Харк. обл. універс. наук.

б-ка. – Х., 2001. – 14 с.; Літопис Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара, 1871–1927 / Обл. універс. наук. б-ка ім. Олесь Гончара ; уклад. Л. І. Зелена. – Херсон, 2008. – 76 с.; Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка: роки поступу (1899–2009) : до 110-річчя бібліотеки / Обл. універс. наук. б-ка ім. Т. Шевченка ; уклад.: К. С. Бугаєнко [та ін.]. – Черкаси, 2009. – 148 с.; Духовна скарбниця краю : до 125-річчя з часу заснування : бібліогр. покажч. / Черніг. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: Л. В. Студьонова, Н. В. Романчук, за участю Т. Г. Осадчої, Л. Н. Поліщук, К. О. Ходарченко, Л. В. Феофілової. – Чернігів, 2002. – Вип. 2. – 43 с.

⁹ Бібліографічні описи не наводяться, оскільки автор не переконаний у достовірності опублікованих на сайтах даних.

¹⁰ Метабібліографія : покажч. бібліогр. вид. Рівнен. держ. обл. б-ки / Рівнен. держ. обл. б-ка ; уклад.: Л. А. Костильова, О. Л. Промська. – Рівне, 2007. – 64 с.